

Tvarosloví (morfologie)

Neohebné slovní druhy

Příslovce

- vyjadřují bližší okolnosti dějů nebo označují stupeň vlastnosti a míru předmětu.
- Jsou to slova neohebná, avšak **plnovýznamová**.
- Ve větě plní nejčastěji funkci **příslovečného určení**.

Podle povahy okolností rozlišujeme příslovce:

1. **Místa** (např. vlevo, domů, zdaleka, tudy), odpovídají na otázky Kde? Kam? Kudy?
2. **Času** (např. včera, dlouho, občas) odpovídají na otázky Kdy? Jak často?
3. **Způsobu** (např. pomalu, tiše, nadarmo), odpovídají na otázku Jak?
4. **Příčiny** (např. proto, smíchy, vzteky), odpovídají na otázku Proč?
5. **Míry** - označují stupeň vlastnosti (např. poměrně slušný, velmi hodný) a míru předmětu (např. hodně štěstí, mnoho úspěchu), odpovídají na otázku Do jaké míry?

Tvoření příslovčí

- 1) **Z přídavných jmen příponami -e/ě, -o, -y**, např. náhlý - náhle, zbytečný - zbytečně, častý - často, český - česky.
- 2) **Ustrnutím tvaru pod. jm.**, např. kolo - kolem, běh - během, trocha - trochu.
- 3) **Spojením předložky s jiným slovem.** Takto vzniklá příslovce se nazývají **příslopečné spřežky** a píší se dohromady jako jedno slovo.
 - s pod. jm. (hlas - nahlas, paměť - z paměti)
 - s příd. jm. (pravý - vpravo, volný - zvolna)
 - se zájmenem (vše - ovšem, to - přitom)
 - s příslovcem (těžko - ztěžka, blízko - zblízka)

Od **spřežek** odlišujeme **tvary s předložkovou vazbou**. Můžeme-li do výrazu vložit přívlastek, nejde o spřežku.

Např. Vyšli jsme nahoru na kopec. Vyšli jsme na horu (na nejvyšší horu).

Je-li rozdíl mezi předložkovým pádem a příslovcem málo zřetelný, můžeme takové spojení psát dohromady i zvlášť (zblízka/ zblízka, poprvé/ po prvé, kupříkladu/ ku příkladu).

Stupňování příslovců

Některá příslovce mohou svými tvary vyjadřovat trojí stupeň vlastnosti nebo míru. **Druhý stupeň** se tvoří pomocí přípon **-ěji, -ěji, -e**. **Třetí stupeň** vytvoříme z 2. stupně přidáním předpony **nej-**.

<u>1. stupeň</u>	<u>2. stupeň</u>	<u>3. stupeň</u>
krátce	kratčeji	nejkratčeji
krásně	krásněji	nejkrásněji
vysoko	výše (výš)	nejvýše (nejvýš)

Někdy se tvoří 2. stupeň z jiného kořene než 1. stupeň: zle - hůře, dobře - lépe, brzy - dříve. Koncové -e může ve 2. a 3. stupni odpadnout (např. dráže - dráž, výše - výš)

Cvičení:

Určete slovní druh vyznačených slov. Užijte je ve větách jako jiný slovní druh.

Přišlo jen **málo** zájemců. **Středem** sluneční soustavy je Slunce, ne Země. Na **mezi** rozkvetly kopretiny. Počítám s tvou **pomocí**. **Vinou** špatné elektroinstalace došlo ke vznícení. **Se** Standou se nebavím. **Jak** je tur žijící ve vysokohorských oblastech střední Asie. Sedni si na své **místo**. Řídil pod **vlivem** alkoholu. Nesnáším **vedro** a dusno. Stav se dnes **večer** k nám **domů**. Pouze opravdu rychlým **během** může vyhrát. **Kdyby** tak alespoň chvíli mlčel! Mluvil nahlas. Puťa, puťa, **na**, na. Zůstaň **tu** chvíli.

Klíč:

Určete slovní druh vyznačených slov. Užijte je ve větách jako jiný slovní druh.

Přišlo jen **málo** (4) zájemců. **Středem** (7) sluneční soustavy je Slunce, ne Země. Na **mezi** (1) rozkvetly kopretiny. Počítám s tvou **pomocí** (1). **Vinou** (7) špatné elektroinstalace došlo ke vznícení. **Se** (7) Standou se nebavím. **Jak** (1) je tur žijící ve vysokohorských oblastech střední Asie. Sedni si na své **místo** (1). Řídil pod **vlivem** (1) alkoholu. Nesnáším **vedro** (1) a dusno. Stav se dnes **večer** (6) k nám **domů** (6). Pouze opravdu rychlým **během** (1) může vyhrát. **Kdyby** (9) tak alespoň chvíli mlčel! Mluvil **nahlas** (6). Puťa, puťa, **na** (10), na. Zůstaň **tu** (6) chvíli.

Vyberte správnou možnost v závorce.

Jan je (navlas - na vlas) stejný. Je třeba dávat si pozor (nahlas - na hlas). (Dokonce - do konce) pobytu zbývá jeden den. Celé (dopoledne - do poledne) hrála na kytaru. (nakonec - Na konec) jsme se domluvili. Spadla (dohromady - do hromady) písku. Vyšlapali jsme až (nahoru - na horu) do sedmého patra. (Navečer - na večer) po naší svatbě jsme nemohli zapomenout. Buďte už (zticha - z ticha).

Klíč: Vyberte
správnou možnost
v závorce.

Jan je navlas stejný. Je třeba dávat si pozor na hlas. Do konce pobytu zbývá jeden den. Celé dopoledne hrála na kytaru. Nakonec jsme se domluvili. Spadla do hromady písku. Vyšlapali jsme až nahoru do sedmého patra. Na večer po naší svatbě jsme nemohli zapomenout. Buďte už zticha.

Určete, o který stupeň příslovce se jedná, a utvořte další dva stupně.

nejjasněji

nejvíc

pomaleji

méně

sladce

tiše

nejtemněji

lehčeji

jednoduše

nejlépe

brzy

hůře

nízko

snadno

těžko

Klíč: Určete, o který stupeň příslovce se jedná, a utvořte další dva stupně.

nejjasněji – 3., jasně, jasněji

pomaleji – 2., pomalu, nejpomaleji

sladce – 1., sladčeji, nejsladčeji

nejtemněji – 3., temně, temněji

jednoduše – 1., jednodušeji, nejjednodušeji
brzy – 1., dřív(e), nejdřív(e)

hůře – 2., špatně/zle, nejhůře

nízko – 1., níž(e), nejniž(e)

snadno – 1., snáz/snadněji, nejsnáz/nejsnadněji

těžko – 1., tíž(e), nejtíž(e)

nejvíc – 3., hodně, víc(e)

méně – 2., málo, nejmíň/nejméně

tiše – 1., tišeji, nejtíšeji

lehčeji – 2., lehce, nejlehčeji

nejlépe – 3., dobře, lépe

Předložky

- vyjadřují vztah pod. aj. jmen k jiným větným členům.
- Jsou neohebným, významově nesamostatným slovním druhem.
- Jejich význam se projevuje teprve ve spojení se jmény, tvoří s nimi předložkovou vazbu.

Podle původu rozlišujeme:

1. Předložky vlastní (původní) - mají jen význam předložek, nemohou být jiným slovním druhem, např. k, pro, nad, při, ze.

2. Předložky nevlastní (nepůvodní) - mohou být podle větné souvislosti i jiným slovním druhem, např. během léta - rychlým během, začátkem týdne - s dobrým začátkem.

Předložky se spojují se jmény a tvoří s nimi předložkový pád:

- **s pod. jménem** - za úplňku, během týdne,
- **se zájmenem** - o tobě, se všemi, na každého
- **s číslovkou** - po čtyřech, s oběma

Rozlište předložky
vlastní a nevlastní.

u školy, kolem lesa, za lesem, blízko parku,
pod vrcholem, v knize, během dne

Klíč: Rozlište
předložky vlastní a
nevlastní.

u (V) školy, kolem (N) lesa, za (V) lesem,
blízko (N) parku, pod (V) vrcholem, v (V)
knize, během (N) dne

Spojky

- spojují větné členy nebo věty a vyjadřují jejich vzájemný vztah.
- Jsou neohebným významově nesamostatným slovním druhem.
- Ve větě nejsou žádným větným členem.

Podle formy rozlišujeme spojky:

1. jednoslovné (např. a, když, že, ale, nebo),
2. dvojité (bud' - nebo, nejen - ale i, ani - ani),
3. víceslovné (popř. v kombinaci s jinými slovními druhy, např. i když, i kdyby, a proto).

Podle obsahu rozlišujeme spojky:

1. **SOUŘADÍCÍ** - spojují souřadné větné členy nebo věty ve vztahu
 - slučovacím (a, i, ani, jak - tak, hned - hned, ani - ani, jednak - jednak),
 - stupňovacím (ba, ba i, ba dokonce, nadto, přímo, navíc, hlavně, nebo i, nejen - ale i, nejen - nýbrž i, nejen - ale dokonce),
 - odporovacím (ale, však, avšak, nýbrž, jenže, leč, a přece, sice - ale, přece jen),
 - vylučovacím (nebo, anebo, či, jinak, buď - anebo, ať - či, ať - ať)
 - příčinném/důvodovém (neboť, vždyť, totiž),
 - důsledkovém (proto, tedy, tudíž, tak, a proto, a tedy, a tudíž, a tak, takže)
2. **PODŘADÍCÍ** - připojují větu závislou k větě řídící, kladou se zpravidla na začátek věty závislé a píšeme před nimi čárku (aby, že, protože, když, jestliže, kdyby, -li, zdali).

Určete slovní druh
následujících
spojovacích výrazů.

ačkoli, ale, komu, kolik, jestliže, který, když,
jenž, neboť, poněvadž, čím, aby, jaký, kam,
čemu

Klíč: Určete slovní
druh následujících
spojovacích výrazů.

ačkoli (8), ale (8), komu (3), kolik (4), jestliže
(8), který (3), když (8), jenž (3), neboť (8),
poněvadž (8), čím (3), aby (8), jaký (3), kam
(6), čemu (3)

Částice

- uvozují samostatné věty a naznačují jejich druh, případně postoj mluvčího k jejich obsahu.
- Jsou neohebným, významově nesamostatným slovním druhem.
- Nejsou žádnými větnými členy.

Částice uvozují samostatné věty, naznačují jejich druh, např.

otázku: Copak vám to není divné? Zdalipak sis už vzpomněl?

rozkaz: Ať už jste zticha! Tak už dej pokoj!

přání: Nechť vás provází štěstí! Ať se vrátíte ve zdraví!

zvolání: A to je mi novinka! Ale to je krása!

Částice naznačují postoj mluvčího k obsahu vět, např. *Naneštěstí jsme je nezastihli už doma. Naši bohužel prohráli. Bohudík jsme se dnes vyhnuli dopravní zácpě.*

Částicemi jsou také slova **ano, ne, nikoli(v),** kterými kladně nebo záporně odpovídáme na zjišťovací otázky.

Rozhodněte, zda je
vyznačené slovo
spojka, nebo
částice.

Když ona se tváří tak nepřístupně! **Když** budeš tak málo trénovat, těžko se umístíš v první desítce. Přišel **a** zatočil kolem štěstí. **A** přece se točí! **Že** by nevypnul topení! Stěžovala si, **že** Petr nevypnul topení. Řekl jim, **ať** chvíli mlčí. **Ať** chvíli mlčí! **Aby** tak o víkendu zase přšelo! Nechtěla, **aby** o víkendu přšelo. **Však** ono bude zase lépe! Dnes se jí nedařilo, věřila **však** ve zlepšení.

Klíč: Rozhodněte, zda je vyznačené slovo spojka, nebo částice.

Když (9) ona se tváří tak nepřístupně! **Když (8)** budeš tak málo trénovat, těžko se umístíš v první desítce. Přišel **a (8)** zatočil kolem štěstí. **A (9)** přece se točí! **Že (9)** by nevypnul topení! Stěžovala si, **že (8)** Petr nevypnul topení. Řekl jim, **ať (8)** chvíli mlčí. **Ať (9)** chvíli mlčí! **Aby (9)** tak o víkendu zase přšlo! Nechtěla, **aby (8)** o víkendu přšlo. **Však (9)** ono bude zase lépe! Dnes se jí nedařilo, věřila **však (8)** ve zlepšení.

Citoslovce

- vyjadřují bezprostřední reakci na různé podněty (nálady, city nebo vůli mluvčího), napodobují různé zvuky.
- Jsou neohebným významově nesamostatným slovním druhem.
- Nebývají žádným větným členem.

Označují city, pocity, nálady, hodnocení (hurá, sláva, jú, au, ouvej, ach jo, mordyje, hrome, hernajs, kčertu, probůh, panenka skákavá, ježíšikriste, ježkovy voči, jémine, páni, heleme se).

Navazují kontakt a vyjadřují vůli mluvčího, obracejí se ke zvířatům (hej, haló, člověče, panečku, dívej, pozor, na, marš, ven, hej rup, hybaj, vid', že ano, na pipipi, na čiči, prr, čehý)

Napodobují zvuky (žbluňk, klap, bác, břink, prásk, hepčí, haf - haf, méé, bú, vrkú.

Jestliže stojí citoslovce ve větě samostatně, oddělujeme jej čárkou, např. Na, vezmi si buchtu. Byl jsem u moře, heč.

Pokud je citoslovce výjimečně větným členem, čárkou se neodděluje, např.

Z řad diváků zaznělo několikrát hlasité fuj.
(fuj=podmět).

Čáp klap klap zobákem. (klap klap=přísudek)

V trávě jsem zaslechl tichounké píp.
(píp=předmět)

V textu vyhledej
citoslovce.

Jen co koza hopky hōp na pastvu, přihnal se k chaloupce vlk a uf, uf oddychoval a pak ťuky, ťuk, buch na vrátka. „Mé, mé, to jsem já, vaše maminka, přinesla jsem vám čerstvé mlíčko,“ volal vlk jemným hláskem. Kůzlátka vlkovi uvěřila a cvak, otevřela vrátka. Vlk šup do světnice. „Pomóc!“ volala kůzlátka, ale nebylo jim to nic platné.

Klíč: V textu
vyhledej citoslovce.

Jen co koza **hopky hop** na pastvu, přihnal se k chaloupce vlk a **uf, uf** oddychoval a pak **ťuky, ťuk, buch** na vrátka. „**Mé, mé**, to jsem já, vaše maminka, přinesla jsem vám čerstvé mlíčko,“ volal vlk jemným hláskem. Kůzlátka vlkovi uvěřila a **cvak**, otevřela vrátka. Vlk **šup** do světnice. „**Pomóc!**“ volala kůzlátka, ale nebylo jim to nic platné.